

Silvio Gesell, een geniale „monetary crank”

PROF. DR. H. VISSER*

Inleiding

De naam van Silvio Gesell leeft voornamelijk voort dank zij de lovende woorden die Keynes aan hem gewijd heeft in de *General theory*. Keynes waardeerde Gesell omdat hij — in tegenstelling tot de hoofdstroom van het economische denken vóór Keynes — aandacht schonk aan de effectieve vraag: „The great puzzle of Effective Demand with which Malthus had wrestled vanished from economic literature. (...) It could only live on furtively, below the surface, in the underworlds of Karl Marx, Silvio Gesell or Major Douglas” 1). Hij herhaalt zijn lof aan het einde van de *General theory*, waar hij spreekt over „Mandeville, Malthus, Gesell and Hobson, who, following their intuitions, have preferred to see the truth obscurely and imperfectly rather than to maintain error, reached indeed with clearness and consistency and by easy logic but on hypotheses inappropriate to the facts” 2). Keynes had zelfs zo’n hoge dunk van Gesell dat hij poneerde: „I believe that the future will learn more from the spirit of Gesell than from that of Marx” 3). Wie was deze Silvio Gesell en welke waren zijn ideeën, ideeën die door een georganiseerde beweging werden uitgedragen?

Curriculum vitae

Jean Silvio Gesell werd in 1862 geboren in Sankt Vith, toen in Duitsland, nu in duitssprekend België. Meer formele opleiding dan lagere school en één jaar gymnasium kreeg hij niet: wegens ziekte van zijn vader moest hij van school af. Hij werkte drie jaar bij de posteries en kreeg vervolgens functies bij verschillende handelsondernemingen. In de jaren 1882–1884 was hij te Malaga gestationeerd. Daar heeft hij niet voor niets Spaans geleerd: in 1887 vertrok hij naar Buenos Aires, waar hij een handelsonderneming in tandarts-artikelen stichtte, die snel tot bloei geraakte.

In de jaren negentig van de vorige eeuw onderging de Argentijnse economie grote schokken. Deze wekten Gesells belangstelling voor economische vraagstukken. Tussen 1891 en 1900 laat hij een aanzienlijk aantal geschriften in het Duits en het Spaans het licht zien. In 1900 doet hij zijn bedrijf, Casa Gesell, over aan zijn broer Ernst en vertrekt naar Europa. Hij koopt een boerenbedrijf in Zwitserland en kan zich daar wijden aan — zoals Keynes dat noemde — „the two most delightful occupations open to those who do not have to earn their living, authorship and experimental farming” 4).

Hij besteedt zijn krachten voornamelijk aan de ontwikkeling en uitwerking van zijn gedachten op economisch terrein. Zijn belangrijkste werken zijn: *Die Verwirklichung des Rechts auf den vollen Arbeitsertrag durch die Geld- und Bodenreform* van 1906 en *Die neue Lehre vom Geld und Zins* van 1911, alsmede, op deze twee boeken verder bouwend, zijn magnum opus *Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld* van 1916.

Niet alleen door middel van publikaties tracht hij zijn ideeën te verspreiden, ook door de vorming van organisaties. In 1915 sticht hij te Bern de *Verein für Freiland und Freigeld*, waaruit in 1919 de *Freiwirtschaftsbund* ontstaat. In 1925 heeft deze beweging in Duitsland al 40.000 leden. Bij zijn overlijden in 1930 worden zijn ideeën niet alleen uitgedragen door de *Freiwirtschaftsbund* in Duitsland, de *Oesterreichischer Freiwirtschaftsbund* en de *Schweizerischer Freiwirtschaftsbund*, maar ook door de *Physiokratischer Kampfbund* in Duitland en Zwitserland en door de *Deutsche Bund für krisenlose Volkswirtschaft*. Later vinden zijn ideeën ook aanhang in Noord- en Zuid-Amerika.

Tussen de bedrijven door gaat hij nog wel eens naar Buenos Aires. Van 1907 tot 1911 neemt hij de leiding van Casa Gesell weer op zich, in verband met het overlijden van zijn broer. Zijn zoons zetten het bedrijf voort. Ook in de politiek doet hij ervaring op, maar die is minder prettig. Op 7 april 1919 wordt in München de eerste Beierse radenrepubliek uitgeroepen, voornamelijk geleid door de links van de socialistische partij staande onafhankelijke socialisten. Hoewel Gesell zelf anti-socialistisch is, wordt hij op aanbeveling van twee leidende onafhankelijke socialisten in die radenrepubliek, Gustav Landauer en Ernst Niekisch (geen van beiden marxist), op 8 april minister van financiën. De eerste Beierse radenrepubliek wordt evenwel reeds op 10 april door de — communistische — tweede Beierse radenrepubliek vervangen. Gesell krijgt op 16 april zijn congé. Wanneer op 2 mei de radenrepubliek omvergeworpen wordt door de soldaten van de legale Beierse regering van Adolf Hofmann, wordt Gesell gearresteerd. Na een proces enkele maanden later volgt zijn vrijspraak. Hij blijft schrijven en spreken, totdat hij in 1930 aan een longontsteking overlijdt.

Uitbuiting en de economische orde

Het bestaande economische systeem vertoont volgens Gesell grote gebreken. Twee gebreken springen in het bijzonder naar voren: het bestaan van arbeidsloos inkomen in de vorm van pacht en interest — noem het uitbuiting — en het optreden van conjunctuurecycli. Maar de oplossing die zowel de communisten als de nationaal-socialisten aandroegen, verwerpt Gesell. Ordening van de economie door de overheid betekent staatsdwang en past naar het inzicht van Ge-

* Verbonden aan de vakgroep Macro-economie binnen de economische faculteit van de Vrije Universiteit. Een eerdere versie van dit artikel is verschenen in *Ekonomies Bulletin*, tijdschrift van voornoemde faculteit.

1) J. M. Keynes, *The general theory of employment, interest and money*, Macmillan, Londen, 1961, blz. 32.

2) Idem, blz. 371.

3) Idem, blz. 355.

4) Idem, blz. 354.

sell niet bij de menselijke natuur. Hij is sterk gehecht aan een economische orde waarin individuen zich in vrijheid kunnen ontplooiën en in wedijver met elkaar hun capaciteiten kunnen ontwikkelen.

Gesell heeft zich uitvoerig met het marxistische uitbuitingsbegrip beziggehouden. Bij Marx vindt uitbuiting in de produktie plaats: de arbeider krijgt minder uitbetaald dan de waarde van wat hij produceert. In de ruil kan geen uitbuiting plaatsvinden volgens het inzicht van Marx, omdat op de markt equivalenten geruild worden 5). Geld is geen zelfstandig kapitaal. Nee, zegt Gesell, uitbuiting vindt niet in de produktie plaats, maar vindt haar grond in de ruil. Geld is wel een zelfstandig kapitaal. De bezitter van geld heeft een machtspositie tegenover de bezitter van goederen. De goederenbezitter staat onder een grotere dwang om te verkopen dan de geldbezitter om te kopen. Het aanhouden van goederen is kostbaar: de goederen dalen in waarde, het opslaan kost geld, het verzekeren evenzeer. Bij een interest van 4% per jaar heeft degene die geld aanhoudt een verlies van ongeveer 1 pfennig per dag per 100 mark. Volgens Gesell mag een goederenbezitter wel met het drievoudige verlies rekening houden.

Gesell nu wil de uitbuiting, zoals die in de interest- en pachtbetalingen tot uitdrukking komt, afschaffen: niet door het particuliere bezit van de produktiefactoren af te schaffen, maar door ten eerste de grond te nationaliseren en ten tweede het geldsysteem zodanig te wijzigen dat het overwicht van de geldbezitter tegenover de goederenbezitter verdwijnt, waarmee volgens Gesell ook het interestverschijnsel kan verdwijnen.

Freiland

Er zijn wel meer maatschappijvormers geweest die in de nationalisatie van land de oplossing zagen voor de kwalen van de samenleving, ook als ze geen socialistische samenleving voorstonden. Als alternatief is ook wel voorgesteld het surplus dat land oplevert boven de kosten die er aan worden besteed, in zijn totaliteit weg te belasten (Henry George). Die hogere opbrengst, een *rent*, is immers te danken aan een monopoliepositie. Land, als gift van de natuur, behoort aan de gemeenschap. Deze hervormers, inclusief Gesell, wilden de nationalisatie van het land of het wegbelasten van de *rent* inbedden in een individualistisch economisch systeem met particulier bezit van de overige produktiefactoren. Immers, die overige produktiefactoren zijn reproduceerbaar, er is daarbij geen sprake van een natuurlijk monopolie. De vrijheid stond voorop (zowel Gesell als Henry George waren tevens fervente voorstanders van vrijhandel).

Gesell wilde het land niet zonder meer confisqueren. De eigenaren zouden schadeloos worden gesteld met staatsobligaties. De overheid zou het land aan de meestbiedende verpachten. De opbrengst zou in eerste instantie voor een deel moeten dienen om de interest op de aan de landeigenaren verschafte staatsobligaties te betalen. Die obligaties dragen echter geen vaste interest. Bij een volledige compensatie van de voormalige landeigenaren zou in dat geval de pachtopbrengst immers juist voldoende zijn om de interest op de aan de landeigenaren overgedragen obligaties te betalen. Gesell verwachtte evenwel dat de door hem gepropageerde geldhervorming tot een daling van de interest zou leiden. Bij een algemene interestdaling en een variabele interestvergoeding op staatsobligaties (zodanig dat de nominale waarde van de obligaties voortdurend à pari blijft), daalt de interestvergoeding beneden de pachtopbrengst (bij een daling van de interest verwacht Gesell ook wel een daling van de pachtsom, maar een geringere). Er blijft een overschot over dat mede gebruikt kan worden om de obligaties af te lossen. Binnen 20 jaar zou volgens Gesell de schuld gedelgd zijn 6). Gesell wil

de pachtopbrengst, die dan vrij ter beschikking van de overheid staat, vervolgens gebruiken om moeders een uitkering te geven naar rato van het aantal kinderen dat zij hebben. Daarmee wordt de vrouw vrij van de man, zij is niet meer van hem afhankelijk. Zij hoeft dus ook niets meer van hem te slikken. Gesell verwacht daarvan zoets als een zedelijke verheffing van het volk, zonder dat de overheid daartoe dwang hoeft uit te oefenen en zonder dat allerlei wereldverbeteraars een aanhang hoeven te verwerven. Immers, als vrouwen mannen de deur kunnen wijzen zonder angst voor verlies van voedsel en onderdak, zullen zij, in de idealistische voorstelling van Gesell, alleen nog maar geestelijk en lichamelijk gezonde mannen als vaders van hun kinderen accepteren. Dus gaan die mannen zich deugdzaam gedragen, jawel.

Bij de verpachting van grond mag ieder meedingen: kleine gezinnen, grote gezinnen, maar ook coöperaties, anarchistische, communistische en sociaal-democratische kolonies en kerkelijke gemeenten. De vrijlandbeweging moet bij voorkeur de gehele wereld omvatten. Niemand, van welk ras, geloof of geslacht ook, wordt uitgesloten. Nationalisme en oorlogen kunnen op die manier verdwijnen. De overheid krijgt twee taken: ten eerste, het waarborgen van de economische zekerheid en algemene vrijheid van het individu, en ten tweede, het verschaffen van diensten die individuen niet zo gemakkelijk zelf kunnen voortbrengen. Gesell denkt hier aan zaken als de uitbouw en het beheer van verkeersmiddelen, en wel over de hele wereld (het gaat hier dus om collectieve goederen).

Freigeld

Voortbouwend op zijn idee dat de geldbezitter een machtspositie heeft tegenover de goederenbezitter, ontwikkelt Gesell zijn origineelste bijdrage aan het economische denken: het voorstel om „Freigeld” te introduceren. Freigeld bestaat uit bankbiljetten die, in het voorstel van Gesell, elke week 1 promille van hun waarde verliezen (men spreekt dan ook wel van „Schwundgeld”, te vertalen als *kwijnigeld* 7)). De overheid geeft plakbonnen uit, in vellen zoals bij postzegels. Deze bonnen dienen elke week op de bankbiljetten geplakt te worden om ze hun waarde te laten houden. Elke week dient men dus bij voorbeeld een bon van 10 pfennig te plakken op biljetten van 100 mark. Aan het eind van een jaar, als het bankbiljet volgeplakt is, wordt het vervangen door een nieuw exemplaar.

Door de introductie van Freigeld wil Gesell het interestverschijnsel aanpakken. In een niet-monetaire economie zou volgens Gesell geen interest geheven kunnen worden. Mensen die over een goederenvoorraad beschikken zullen die graag tegen een interest van nul procent uitlenen, omdat die goederen anders toch maar in waarde achteruitgaan (door bederf) of opslagkosten met zich brengen. In een monetaire economie kan men ook geld aanhouden, in plaats van goederen. Geld gaat niet teniet en het aanhouden ervan gaat niet met kosten gepaard. Voor het uitlenen van geld zal men daarom wel interest vragen. Die interest remt de bestedingen aan goederen.

5) K. Marx, *Capital*, Vol. I, vert. S. Moore en E. Aveling, red. F. Engels, George Allen and Unwin, Londen, 1946 (oorspronkelijk verschenen bij Swan Sonnenschein, Lowrey & Co., Londen, 1887), blz. 3-6.

6) S. Gesell, *Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld*, Stirn-Verlag Hans Timm, Hochheim, 1931, blz. 75-76.

7) Ik dank deze vertaling aan dr. W. Keizer.

Deze analyse van Gesell lijkt op die van Keynes in hoofdstuk 17 van de *General theory*, getiteld „The Essential Properties of Interest and Money”. Keynes was bang dat in een rijke, ontwikkelde economie de opbrengstvoet van investeringen, dus de opbrengst van het aanhouden van kapitaalgoederen, zou dalen. Aangezien geld een liquiditeitspremie geeft en het aanhouden van goederen met kosten gepaard gaat, door Keynes aangeduid als „carrying costs”, stokt de besteding aan goederen. Gesell gaat nog een stapje verder dan Keynes door te veronderstellen dat de Wickselliaanse natuurlijke interest naar nul tendeeert. De oplossing van Gesell, door Keynes zo toegejuicht, is dan om het aanhouden van geld ook met kosten gepaard te laten gaan. In de terminologie van Keynes komt Gesells oplossing hierop neer dat de liquiditeitspremie op geld gecompenseerd wordt door bewust geïntroduceerde „carrying costs”.

Conjunctuurpolitiek

De introductie van Freigeld biedt de mogelijkheid een actieve conjunctuurpolitiek te voeren. Economische crises worden in Gesells ogen veroorzaakt door dalende prijzen. Ten gevolge waarvan dalen de prijzen? Gesell noemt drie oorzaken:

1. in het systeem van de gouden standaard is het mogelijk dat de goudproductie achterblijft bij het goederenaanbod;
2. goud wordt ook voor niet-monetaire doeleinden gebruikt, bij voorbeeld voor de produktie van sieraden. Daardoor wordt ruilmiddel aan de circulatie onttrokken. Dat drukt de bestedingen;
3. de wellicht belangrijkste oorzaak is dat, zoals ook Keynes beschreef, bij stijging van de kapitaalgoederenvoorraad de marginale efficiëntie van de investeringen daalt. De kapitaalbezitters verhinderen een navenante daling van de interest. Zij potten hun geld liever op. Dat remt de bestedingen. Immers, de opbrengst op kapitaalgoederen daalt beneden de rentabiliteitsgrens.

Door nu geld waarde te laten verliezen kan men in Gesells ogen zowel van het vervelende interestverschijnsel als van de depressies afkomen. Geld moet worden uitgebracht ten behoeve van de Schatkist, de uitgifte mag niet aan particuliere banken worden overgelaten. Richtlijn moet zijn de stabiliteit van het prijsniveau. Wanneer het prijsniveau dreigt te dalen moet de overheid meer geld uitgeven. Dat geschiedt door belastingverlaging en de financiering van een (groter) deel van de overheidsuitgaven met nieuw gecreëerd geld. Bij dreigende prijsstijgingen verhoogt de overheid de belastingen en neemt zij op die manier geld uit de circulatie. De prijsstabiliteit die men dan bereikt zal er volgens Gesell tevens toe leiden dat de omloopsnelheid van het geld stabiliseert, zodat de kwantiteitstheorie geldigheid verkrijgt en door het manipuleren van de geldhoeveelheid het gewenste resultaat wordt bereikt.

Slotopmerkingen

Gesells ideeën zijn na zijn dood op kleine schaal in praktijk gebracht, met name wat de uitgifte van Freigeld betreft. Bekend is het experiment in het Oostenrijkse stadje Wörgl. Het gemeentebestuur wilde — het was de tijd van de grote depressie — iets aan de werkloosheid doen. Het bracht biljetten uit van 1, 5 en 10 schilling, die 1% per maand aan waarde verloren. Wie aan het einde van de maand biljetten in bezit had, moest zegels kopen om de waarde op peil te houden. De opbrengst ging naar de armenzorg.

Op de introductiedag van de biljetten werd 1.800 schilling

uitgegeven aan lonen voor lieden die eerst werkloos waren en nu konden worden ingezet bij openbare werken. Deze lieden brachten hun geld snel naar de winkels en de winkeliers betaalden hun achterstallige belastingen aan de gemeente. Binnen vier maanden had de stad openbare werken uitgevoerd ter waarde van Sh. 100.000. De werkloosheid was teruggelopen en de middenstand bloeide. De Oostenrijkse centrale bank heeft het experiment een voortijdig einde bezorgd middels een gerechtelijke procedure. Immers, het monopolie van de bankbiljettenemissie werd door het optreden van het gemeentebestuur van Wörgl aangetast.

Een soortgelijk experiment vond plaats in het Beierse dorp Schwanenkirchen, waar de plaatselijke mijnheer en grootste werkgever lonen ging uitbetalen in het door de „Freiwirtschaft”-beweging uitgegeven „Schwundgeld”, genaamd *Wara*. Bij gebrek aan beter accepteerden winkeliers en groothandelaren betalingen in *Wara*, iedere ontvanger verrichtte snel zelf weer betalingen en handel en nijverheid bloeiden. De regering verbood evenwel, in haar streven naar deflatie, in november 1931 het gebruik van *Wara* 8).

Ook in een aantal Amerikaanse steden heeft men de ideeën van Gesell in de praktijk gebracht. Deze ideeën vonden een krachtig pleitbezorger in de persoon van de grote economist Irving Fisher 9).

Na de depressie zijn de ideeën van Gesell in de vergetelheid geraakt. Als er inflatie optreedt, heeft men ook in feite al „Schwundgeld”. Wie geld aanhoudt in tijden van inflatie, lijdt vermogensverlies. Er zijn dan dus al „carrying costs”. Die hoeft men niet meer kunstmatig in het systeem te brengen. Een bezwaar van Gesells Freigeld-systeem was voorts dat er alleen papiergeld, door de overheid uitgegeven, circuleerde. Voor giraal geld was geen plaats. Maar wie zou particuliere banken kunnen verhinderen om girale vorderingen aan te bieden die hun waarde zouden behouden, en wie zou het publiek dan kunnen verhinderen om die vorderingen aan te houden, liever dan bankbiljetten die hun waarde verliezen? Voor de introductie van het „Freiland”-systeem moet de politieke wil aanwezig zijn. Die is voor zo'n drastische ingreep uiteraard moeilijk te vinden.

Gesell heeft een elegante oplossing gegeven voor een aantal maatschappelijke problemen, een oplossing met een grote innerlijke consistentie 10). Maar de logica van zijn systeem hield geen rekening met de veelvormige, weerbarstige werkelijkheid.

H. Visser

8) H. R. L. Cahrssen, *Wara*, *The New Republic*, jg. 71 nr. 923, 10 augustus 1932.

9) Zie I. Fisher, *The Stamped Script Plan*, *The New Republic*, jg. 73 nr. 942, 21 december 1932 en I. Fisher, *Booms and depressions*, George Allen and Unwin, Londen, 1933, Appendix VII.

10) Zie behalve de reeds genoemde literatuur: D. Dillard, *Silvio Gesell's monetary theory of social reform*, *American Economic Review*, jg. 32 nr. 2, 1942; H. T. N. Gaitskell, *Four Monetary Heretics*, in: G. D. H. Cole (red.), *What everybody wants to know about money*, Victor Gollancz, Londen, 1933; S. Gesell, *Die Ausbeutung, ihre Ursachen und ihre Bekämpfung; Eine gegenüberstellung meiner Kapitaltheorie und derjenigen von Karl Marx*, Vortrag gehalten in der sozialistischen Vereinigung zur gegenseitigen Weiterbildung in Dresden, 8. Mai 1922, Silvio Gesell-Spende 1932, Bern, 1932; O. Popescu, *Silvio Gesell*, in: E. von Beckerath e.a. (red.), *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*, Band 4, Gustav Fischer, Stuttgart, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1965; B. Uhlemayer, *Silvio Gesell*, Rudolf Zitzmann Verlag, Lauf bei Nürnberg, 1931 (tekst van een herdenkingsrede n.a.v. Gesells overlijden).